

Алла Середяк

МИРОН КОРДУБА І УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА В МОСКВІ (ШТРИХ ДО ІСТОРІЇ ВІЗИТУ 1907 РОКУ)

Життя українського студентства в Росії на початку ХХ ст. значною мірою залежало від загальної політичної ситуації в суспільстві, від побутових умов та розвитку студентського руху. Російський цар Микола II підтримував політику заборон своїх попередників. На деякі поступки уряд пішов після загальноросійського студентського страйку 1899 р. Створена царем комісія для розслідування причин студентських заворушень визнала, що “в самому устрої і внутрішніх порядках вищих навчальних закладів є загальні причини, що сприяють поширенню безпорядків і створюють для них сприятливий ґрунт”¹. За результатами роботи комісії вийшла низка постанов для регламентації студентського життя. Тимчасові правила про військову повинність від 29 липня 1899 р., до речі, дозволяли відправляти на військову службу студентів, причетних до організації масових безпорядків. Міністерство освіти видало 10 циркулярів, які передбачали профілактичні заходи для “оздоровлення” студентського життя в університетах. Будь-які студентські організації з виборними представниками міністр освіти вважав зайвими і “шкідливими для спокійного академічного життя”².

Студентські організації для “науково-літературних занять, гуртки для занять мистецтвом, ремеслами і різними фізичними вправами, як і студентські їдальні, чайні, каси взаємодопомоги, опікунства, бібліотеки і читальні” міністр народної освіти П. Ванновський (1901–1902) дозволив створювати в серпні 1901 р.³ Нові Тимчасові правила, однак, містили ряд положень, які перешкождали їх успішному впровадженню. Вже влітку 1902 р. їх відмінили, бо, на думку царя і урядовців, вони надавали студентам “надто незалежне від керівництва навчального закладу становище”⁴. Циркуляр від 27 серпня 1902 р. суттєво обмежував студентське самоврядування.

Законодавчу базу студентських об’єднань демократизувала революція 1905–1907 рр. У серпні 1905 р. Ради університетів, а за ними й інших вишів, отримали широку автономію. Пожвавлення студентського життя зумовило відновлення вимог

¹ *Завьялов Д. А.* Российское законодательство о студенческих организациях 1855–1914 / Д. А. Завьялов // Правоведение. – 2006. – № 4. – С. 186.

² Там само. – С. 196.

³ Попередній міністр Н. Боголепов був убитий терористом В. Карповичем.

⁴ *Завьялов Д. А.* Российское законодательство о студенческих организациях 1855–1914. – С. 189.

політичних реформ у суспільстві, а закінчилося загальним страйком. Незважаючи на масові арешти серед студентства і закриття всіх вишів восени 1905 р., вже у травні 1906 р. держава дозволила засновувати студентські організації, так звані земляцтва.

До українського земляцтва, утвореного при Московському університеті, належало приблизно 180 осіб, воно об'єднало студентів всіх вишів і основною метою визначило не матеріальну допомогу біднішим студентам, а підвищення національної свідомості своїх членів. Про це свідчить статут земляцтва, котрий зберігся в родинному архіві Мирона Кордуби. Відповідно до статуту, першочергова ціль земляцтва – об'єднання українців для вивчення історії, мови, культури й побуту українського народу для продуктивнішої праці серед нього. Для досягнення поставленої мети планувалося відкриття бібліотек і читалень, виголошення рефератів з українознавства, видавництво і поширення української літератури.

Одним із перших кроків земляцтва були заходи щодо заснування кафедри української мови та літератури в університеті, що вселяло надію на плідну працю. Однак, в результаті репресій з боку влади, воно було дещо пасивним і нагадувало діяльність “Товариства ім. Т. Шевченка”, котре зрідка організувало зібрання, концерти, вистави.

Таку неорганізованість, розпорошеність, політичну невизначеність української громади в Москві застав молодий львівський учений Мирон Кордуба. Його приїзд став серйозним поштовхом до згуртування, до усвідомлення себе як частини політично свідомої нації.

Мирон Кордуба приїхав у Москву восени 1907 р. з метою опрацювання архівних матеріалів за скеруванням свого вчителя Михайла Грушевського. Знайомлячись із російськими науковцями, він водночас листувався з львівськими колегами. В одному з перших листів із Москви, адресованому колезі-істориком Степанові Томашівському, він писав: “Я тут живу мов пустинножитель, не маючи ні однієї знаомої душі. Тут робота іде дуже звільна, архів утворений лише з 11 до 15, але часто доперва пів на 12 приносять ключі від шаф. В суботу він вже замкнений, се звичай з давніх часів, так сказати б національна традиція, бо в суботу кождий москвич іде до парні купати своє грішне тіло”⁵. М. Кордуба не міг залишатися осторонь громадсько-політичного життя у столиці Російської імперії, а тим паче українського національного життя.

Співпраця молодого професора з українською діаспорою в Москві виявилася дуже плідною. Інформуючи львівську громадськість про всі сторони життя української громади в Москві⁶, М. Кордуба згуртував український студентський рух. “Коли я досі нічого не писав про українську громаду, то причиною сего була трудність у зібранню потрібних дат, – писав він до Львова. – Число людей, які інтересуються українським рухом, тут дуже мале, а ще менше таких, котрі могли би про той рух дещо розказати. Тому всі звістки приходилося збирати малими окрухами і доперва відтак зіплювати з них сякий-такий образ”⁷. Достовірна інформація

⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДІАУЛ). – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 170. – Арк. 15–16.

⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 384. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 16.

⁷ Лист з Москви // Діло. – 1907. – 18 падолиста.

про національне життя української молоді імперської столиці була цікавою для галичан, та передусім вона була корисною для самих українців-москвичів, котрі після приїзду Кордуби змогли поглянути на себе зі сторони, а відтак оцінити свої сили і будувати плани на майбутнє.

Декілька зустрічей професора з університетською молоддю дали йому змогу зробити висновок, що “велика більшість тих членів немає, крім хіба одного територіального походження, з українством нічого спільного. Свідомих українців тут буде не більше 20 до 30 людей, і ті не дуже то й радо у земляцтво заходять. Прочі, це цілком “русские”, котрі боротьбу за права української мови вважають правдоподібно, а навіть шкідливою забавою, котрі набили собі голову теоріями про будуче об’єднання народів у великі територіальні одиниці і через це вважають видвигання українського питання перепинюванням історичного розвою”⁸.

Сумне становище українського земляцтва при університеті спонукало Мирона Кордубу з’ясувати ситуацію в інших навчальних закладах, і вже через кілька днів він писав, що там “гуртки молодезі менші, але за се сильніші духом”⁹. З лекціями про життя галицьких українців виступає М. Кордуба, зокрема, в технічному інституті, де, за його визначенням, приблизно 15 українців, які не мають окремої організації. У торговельній академії (комерційний інститут), стверджував професор, було “до 30 цілком свідомих українців”. Найтісніша співпраця у М. Кордуби налагодилася з українською громадою сільськогосподарського інституту. 12 листопада 1907 р. Кордуба відвідує засідання українського гуртка, отримавши окреме запрошення. Воно засвідчує здобутий авторитет гостя всього за місяць перебування в Москві. Адже на засіданні близько 30 присутніх гуртківців вирішували принципове питання: чи співпрацювати з українським земляцтвом при університеті. Порада освіченої людини була вкрай потрібною. Саме в цей час зародилася думка про об’єднання українських гуртків, розкиданих по вузах, в єдину організацію на федеративній основі. Більшість студентів схилилися до думки, що університетське земляцтво не має нічого спільного з українством, відтак співпраця з ним може тільки зашкодити. Прихильники спільної організації не сперечалися, проте підкреслювали можливість реорганізації земляцтва під впливом інших, більш свідомих гуртків. На результат голосування вплинула принципова позиція Мирона Кордуби: більшість громади схилилася до співпраці. “Хоч деякі із бесідників говорили по-московськи, – писав про ці збори Кордуба, – однак зі слів кожного з них пробивала ярка та рішуча свідомість української народності і рішучість в обстоюванні прав свого народу...”¹⁰.

Ще кориснішою для студентів стала неофіційна зустріч після зборів, де гостеві було задано чимало запитань, а він з приємністю констатував, що українська молодь цікавиться всім, що має зв’язок із рідним краєм, що для вивчення рідної мови уряджено курси, тут же читають лекції з української літератури та історії. До загальної читальні виписують “Раду”, “Літературно-Науковий Вісник”. “Гарний се був вечір, – згадував львівський професор, – і розмова була би ся протягнула

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Лист з Москви // Діло. – 1907. – 18 падолиста.

геть за північ, коли би не приходилося числитися з посліднім поїздом, який о пів на 12 виходив до Москви”¹¹.

Активність М. Кордуби у громадсько-політичному житті української громади в Москві яскраво засвідчує листування професора. Через три місяці після повернення до Львова Кордуба отримав запрошення на український вечір в Москві. У супроводжуючому листі професора Костя Титаренка згадується, як “колись самотнім сиділи в журбі на концертах для “голодуючих” студентів, сподіваючись здибати хоч єдину українську душу”¹². Про один з таких вечорів пише Кордуба в листі до газети “Діло”: “Кружок “Любителів України”” давав минулого тижня виставу “Наталка Полтавка”. Гра була лагідно кажучи не особлива, артисти перекручували неможливо українські слова і наголоси, але публіка була вдоволена і живо оплескувала. Ще більше вдоволення помітно стало, коли вистава скінчилася і почалися танці. Танцювали все можливе, і гопака, і краков’яка, а навіть чардаша...”¹³. У листі до газети “Діло” Кордуба дає влучну і нищівну характеристику урядникам вистави, а саме “Музично-драматичному товариству”. “Між членами небагато свідомих українців, більшість це люди, котрим “нравітся” українська пісня, українські вишивки і український борщ. Відповідно до сего розвивається діяльність”¹⁴.

З листів Титаренка дізнаємося і про участь Кордуби в політичних мітингах, які вирували тоді у Москві. Можливо несолодко було почути загальний висновок гостя про те, що українці засвідчили свою присутність на мітингу тільки співом українських пісень, однак справедливість такого категоричного твердження доводилося визнати. “Це до болю дошкульливо, але ж це гірка правда”, – писав Титаренко¹⁵.

За короткий час перебування у Москві М. Кордуба знайшов в українській громаді нових друзів, з якими і згодом спілкувався. Листи з Москви засвідчують, що з від’їздом молодого професора громада втратила не просто друга, а передусім радника і наставника. Особливо гостро це відчувалося в період реакції, що прийшов на зміну революційній відлизі. Затвержене російським царем Положення Ради міністрів передбачало поліційний нагляд керівництва вишів за зборами студентських організацій. Незважаючи на спротив професорсько-викладацького складу, уряду таки вдалося взяти під контроль академічні громади. Міністерство втручалося у студентські справи самостійно, поза професорськими колегіями. Міністр народної освіти А. Шварц (1908–1910) переглянув статuti всіх студентських організацій і в травні 1908 р. видав циркуляр, згідно з яким діяльність студентських гуртків не повинна була виходити за рамки чинного законодавства, а всі статuti, в обов’язковому порядку, треба було надсилати до міністерства. Новий міністр

¹¹ Лист з Москви // Діло. – 1907. – 18 падолиста.

¹² Лист К. Титаренка до М. Кордуби. 1907 р. 21 студня // Львів. – Особистий архів А. Огорчак.

¹³ Лист з Москви // Діло. – Львів. – 1907. – 8 грудня.

¹⁴ Діло. – Львів. – 1907. – 18 падолиста.

¹⁵ Лист К. Титаренка до М. Кордуби. 1907 р. 21 студня // Львів. – Особистий архів А. Огорчак.

Л. Кассо (1910–1914) фактично заборонив студентські зібрання, окрім наукових¹⁶. Найбільш жорстокі репресії застосовували саме до національних товариств. Українська громада, без сумніву, потребувала ідейної опіки та підтримки. “Дуже приємно нам усім було б, коли б наші брати-галичани не забували нас, та як більш свідомі допомагали нам вийти на певний шлях”¹⁷. “Пишіть у земляцтво. Мені здається, що Ваші слова зроблять своє діло”¹⁸. “Кость Данилович давно вже плаче, що Ви не хочете йому писати. Земляцтву дали назву “Громада”. Пишіть більше практичних порад”¹⁹. Такі рядки не потребують коментарів.

¹⁶ Завьялов Д. А. Российское законодательство о студенческих организациях 1855–1914 / Д. А. Завьялов // Правоведение. – 2006. – № 4. – С. 200.

¹⁷ Лист С. Загайкевича до М. Кордуби. 1907. 29 грудня // Львів. – Особистий архів А. Огорчак.

¹⁸ Лист С. Загайкевича до М. Кордуби. 1908. 3 лютого // Львів. – Особистий архів А. Огорчак.

¹⁹ Лист С. Загайкевича до М. Кордуби. 1908. 26 березня // Львів. – Особистий архів А. Огорчак.